

FAS KRALLIĞI

TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜ PAZAR ARAŞTIRMASI RAPORU

Tarih: Aralık 2025

Raporu Hazırlayan: Kazablanka Ticaret Ofisi

1. ÜRETİM VE SATIŞ

1.1 Sektörde Üretim

Fas hükümeti, ekonomisini tarım ağırlığından çıkarıp katma değeri yüksek sanayi ve ihracat temelli bir yapıya dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede dönemin Sanayi, Ticaret, Yatırım ve Dijital Ekonomi Bakanlığı tarafından 2014-2020 Sanayi Hızlandırma Planı (*Plan d'Accélération Industrielle - PAI*) belirlenmiştir. Bu Planla, ekonomik büyümenin tarım sektörüne ve iklim koşullarına olan yüksek bağımlılığını azaltmak ve imalat sanayinin GSYH ve ihracattaki payını artırmak için sanayi ve ihracat odaklı bir dönüşüm stratejisi benimsenmiştir.

Fas Yatırım ve İhracatı Geliştirme Ajansı tarafından hazırlanan Yeni Yatırım Şartı (*Charte de l'Investissement*) ile de bu dönüşüm desteklenmiş, özellikle ihracata yönelik, katma değeri yüksek ve yerli tedarik zinciri oluşturan sanayi yatırımlarına öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda ülkede tekstil, otomotiv, havacılık, elektrik-elektronik, gıda işleme ve kimya sektörleri, öncelikli sektörler olarak belirlenmiştir.

Ülkenin sanayileşme ve ihracat odaklı kalkınma stratejisinde kritik öneme sahip tekstil ve hazır giyim sektörü; iplik, kumaş, örme, konfeksiyon ve teknik tekstilden oluşan entegre bir yapıya sahiptir ve büyük ölçüde Avrupa Birliği pazarına yönelik üretim yapmaktadır. Ülkenin coğrafi konumu, Avrupa'ya yakınlığı, gelişmiş lojistik alt yapısı, geniş serbest ticaret anlaşmaları yelpazesi ve rekabetçi işçilik maliyetleri sayesinde Fas, düşük maliyetli üretim ve hızlı teslimat avantajı sunan bir üretim üssü konumundadır.

Fas'ın hazır giyim sektöründe 2024 yılında toplam üretimi, bir önceki yıla kıyasla yaklaşık %5 artışla 950.000 ton seviyesine ulaşmıştır. Üretim portföyünü fast fashion (günlük giyim) ürünleri, teknik tekstiller, denim kumaşlar ve örme ürünler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Fas'taki tekstil üretiminin yaklaşık %52'si fast fashion segmentine, %17'si teknik tekstillere, %11'i denim ürünlere ve %11'i örgü kumaşlara; geri kalan ise ev tekstili gibi alt segmentlere aittir. Bu eğilim, Fas tekstil üretiminin hacim olarak öncelikle günlük hazır giyime dayandığını göstermektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektörü, emek-yoğun olması nedeniyle, otomotiv sanayisinden sonra ülkenin en önemli istihdam sağlayan sanayi kollarından biridir. Sektör, ülke sanayisinin yaklaşık %15'ini oluşturmakta, yaklaşık 1.600 şirket tarafından 190.000–200.000 civarında doğrudan istihdam sağlamaktadır. İstihdamın yaklaşık %60'ını kadın çalışanlar oluşturmaktadır.

Tekstil ve hazır giyim sektörü, ülkenin ihracat gelirleri açısından da stratejik önem taşımaktadır. 2024 yılı ihracat verileri incelendiğinde, Gümrük Tarife Cetvelinin 50 ila 63'üncü fasıllarında sınıflandırılan tekstil ve hazır giyim ürünleri ihracatı yaklaşık 4,5 milyar ABD dolarına ulaşmış olup, söz konusu sektör ülkenin toplam ihracat gelirlerinin yaklaşık %9,7'sini oluşturmuştur. Bu büyüklük, tekstil ve hazır giyim sektörünün Fas'ın dış ticaret yapısındaki ağırlığını ve sürdürülebilir ihracat gelirleri açısından önemini ortaya koymaktadır.

Mevcut durumda hazır giyim (konfeksiyon) üretimi ülkenin ekonomik temellerinden biri haline gelmiş olsa da, üretimde kullanılan kumaş, iplik vb. girdi ihtiyacının %85'i ithalatla karşılanmaktadır. Ülkemiz bu girdilerin temininde başlıca tedarikçilerden bir tanesidir.

Fas devleti tarafından uygulanan sanayi hızlandırma politikaları ve yatırım teşvikleriyle sektörün katma değeri, yerli girdi oranı ve ihracat kapasitesinin artırılması hedeflenmektedir. Bu

çerçeve de iplik ve kumaş üretiminin artırılmasına yönelik stratejiler izlenmekte, sektörde hem yerli hem de yabancı yatırımların artırılması yönünde politika ve teşvikler uygulanmaktadır.

1.2 Ortalama Üretici Fiyatları

1.2.1 Ürün Bazında Ortalama Üretici Fiyat Aralıkları

Fas tekstil ve hazır giyim sektöründe ortalama üretici fiyatları, sipariş hacmi, kumaş türü, model karmaşıklığı ve teslim süresine göre değişmekle birlikte, Avrupa pazarına yönelik standart siparişler esas alınarak hazırlanan ortalama tahmini fiyat seviyeleri tablodaki gibidir.

Ürün Grubu	Ortalama Üretici Fiyatı (Euro/adet)
T-shirt (örme)	1,8 – 3,2
Gömlek	3,7 – 5,5
Pantolon	5,5 – 8,3
Elbise	6,4 – 11,0
Kazak / Pullover	6,0 – 9,2
Ceket / Mont	11,0 – 23,0

Dipnot: Ticari maliyet analizlerine dayalı tahmini fiyat aralıklarıdır.

1.2.2 Türkiye – Fas Üretici Fiyatları Karşılaştırması

Türkiye ve Fas, hazır giyim üretiminde benzer müşteri profillerine hitap etmekle birlikte, maliyet yapıları ve rekabet avantajları bakımından farklılaşmaktadır. Fas'ta işçilik maliyetleri daha düşük seviyelerde seyretmekte olup, ülkede aylık asgari ücretin yaklaşık 300 ABD doları civarında olması bu maliyet avantajını desteklemektedir. Buna karşılık Türkiye, kumaş kalitesi, ürün çeşitliliği ve dikey entegrasyon¹ açısından önemli rekabet üstünlükleri sunmaktadır.

Ortalama üretici fiyatları açısından Fas, özellikle temel ve orta segment hazır giyim ürünlerinde Türkiye'ye kıyasla %10–25 oranında daha rekabetçi fiyatlar sunabilmektedir. Ancak teslimat süresi kısa olan veya yüksek kaliteli veya teknik ürünlerde Türkiye'nin fiyat–performans dengesi daha güçlüdür. Bu durum, Türk firmaları açısından Fas'ı özellikle yakın üretim, fason üretim ve Avrupa'ya hızlı teslimat odaklı bir tamamlayıcı üretim üssü haline getirmektedir.

1.3 Sektörde Perakende ve Toptan Satış

Sektör özellikle üretim odaklı olup büyük bölümünü ihracata yönelik üretim oluşturmakla birlikte, iç piyasada perakende ve toptan satış kanalları da önemli bir yer tutmaktadır.

1.3.1 Geleneksel Satış Kanalları

Fas, sektörden bağımsız olarak halen geleneksel pazar yapısını sürdürmektedir. Kazablanka merkezli olarak örgütlenmiş olan sektörel bazda büyük distribütörler bulunmakta; ürünler bu distribütörler tarafından Fas'ın her şehrinde bulunan ve “souk/medina” adı verilen alanlara dağıtılmakta ve bu kanallardan küçük esnafa ya da son kullanıcıya ulaştırılmaktadır.

¹ Dikey entegrasyon, tekstil üretiminde iplikten nihai ürüne kadar uzanan üretim aşamalarının aynı firma veya ülke içinde gerçekleştirilebilmesi anlamına gelmektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektörü özelinde, Fas'ta geleneksel ticaret ve toptan dağıtım kanalları arasında Kazablanka merkezli Derb Omar, Derb Ghalef ve Garage Allal bölgeleri öne çıkmaktadır.

1.3.2 Perakende Satış Kanalları

Modern organize perakendenin toplam ticaret içindeki payı, görece sınırlı olmakla birlikte, gittikçe artmaktadır.

Fas modern perakende ve dağıtım yapısı çok formatlı ve çeşitlendirilmiş bir yapıya sahiptir. Başlıca zincirler, farklı mağaza formatlarıyla (hipermarket, süpermarket, düşük fiyatlı, express/şehir içi mağaza ve toptan/perakende hibrit modelleri) tüketiciye ulaşmaktadır. Marjane Group, Marjane, Marjane Market ve mahalle arası Marjane mini şubeleri ile ulusal lider konumundadır. Fas'ta mukim Label Vie firması çatısı altında Carrefour markasının farklı formatları (Carrefour, Carrefour Market, Carrefour Express), mahalle aralarında yer alan düşük fiyatlı Supeco ve Atacadao (toptan-perakende) şubeleri yer alır. Türkiye kökenli BIM Maroc'un, Fas genelinde 1.000'e yakın şubesi bulunmaktadır. Faslı Ynna Holding bünyesindeki Aswak Assalam süpermarket ve hipermarket formatında ülke genelinde 13–15 civarında mağaza ile faaliyet göstermektedir. Fransız Système U firması altında U Express ile Hyper U gibi formatlar da modern dağıtım ağında yer almaktadır. Ayrıca pazara hızlı giriş yapan Kazyon Maroc 100'ü aşkın mağaza ile dağıtım ağını genişletmektedir.

Bu kanallarda hazır giyim ürünleri satışı bulunmakla beraber, Fas'ın diğer hazır giyim ürünleri perakende satış kanalları yerel butikler, büyük markaların cadde mağazaları ve son zamanlarda sayısı artan alışveriş merkezleridir.

Şehir	Başlıca Alışveriş Merkezleri
Kazablanka (Casablanca)	Morocco Mall Anfaplace Mall Marina Shopping Mall Aeria Mall Californie Mall Les Myriades Bouskoura Tachfine Center
Marakeş (Marrakech)	Menara Mall Almazar Mall Carré Eden M Avenue
Rabat	Arribat Center Mega Mall Mall du Carrousel
Tanca (Tangier)	Tanger City Mall Socco Alto
Agadir	Agadir Sela Park
Fes (Fès)	Borj Fes Mall

1.3.3 Online satış kanalları

Fas Ulusal Telekomünikasyon Düzenleme Ajansı (ANRT) tarafından yayımlanan 2024–2025 Ulusal Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) Araştırması, ülkede e-ticaretin son yıllarda hızlı bir büyüme ivmesi yakaladığını ortaya koymaktadır. Buna göre, 2024 yılı itibarıyla Fas nüfusunun %24,9’u en az bir kez çevrim içi alışveriş gerçekleştirmiş olup, toplam çevrim içi alışveriş yapan kullanıcı sayısı 9,9 milyona ulaşmıştır. Bu oran 2019 yılında %15,1 seviyesinde bulunmakta olup, son beş yıllık dönemde 3,7 milyon yeni kullanıcının sisteme dâhil olmasıyla yaklaşık %65 oranında artış kaydedilmiştir.

Bununla birlikte, kullanıcıların çevrim içi alışveriş sıklığında da belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Rapora göre, 2024 yılında online alışveriş yapan kullanıcıların %76,3’ü yılda 2 ila 5 kez sipariş vermekte olup, bu durum e-ticaretin Fas’ta giderek yerleşik bir tüketim alışkanlığı haline geldiğine işaret etmektedir.

Ürün ve hizmet bazında değerlendirildiğinde, çevrim içi alışverişte en çok tercih edilen kategorilerin moda ve hazır giyim, güzellik ve kişisel bakım, seyahat hizmetleri, elektronik ürünler ile gıda ve yemek teslimat hizmetleri olduğu görülmektedir.

Özellikle mobil ticaret (m-commerce) ve sosyal medya üzerinden alışveriş son yıllarda artış göstermektedir. Ülkede yaygın kullanılan Facebook ve Instagram aracılığıyla alışveriş yapanların oranı %41’e ulaşmış olup, bu kullanıcıların büyük bir kısmı 18–34 yaş grubundadır.

Çevrim içi pazar yerleri de önemli bir rol oynamaktadır. Ülkedeki e-ticaret satışlarının %58’i başta Jumia, Avito ve MarocAnnonces olmak üzere üç ana pazar yeri üzerinden gerçekleştirilmektedir; bu durum, pazarın belirli platformlar etrafında yoğunlaştığını göstermektedir.

Fas’ta tekstil ve hazır giyim sektöründe online satış kanalları 2020 yılından itibaren gelişme göstermiştir. Toplam perakende satışlar içinde hâlen sınırlı bir paya sahip olmasına rağmen, e-ticaret özellikle büyük şehirlerde ve genç nüfus arasında yaygınlaşmaktadır. Online satışlar ağırlıklı olarak pazar yeri modeli üzerinden yürütülmektedir. Bu alanda en aktif platform Jumia olup, hazır giyim, ayakkabı ve aksesuar ürünlerinde hem yerel hem de ithal ürünlerin satışına imkân sunmaktadır. Yeni faaliyete geçen Wasal ise Fas’ta online satışların artması açısından umut vadetmektedir.

Bunun yanı sıra, Glovo gıda ve market ürünleriyle tanınsa da, uygulamada yer alan “fashion” kategorisi üzerinden giysi sipariş edilebilmektedir. Ayrıca, yeni Türk girişimleri Talepex ve Btopturk (toptan) ile Türk-Fas ortaklığıyla kurulan Justyol ve Turquoise Style pazar yerleri üzerinden hem Türk hem de Fas menşeli giysilerin satışı yapılmaktadır. Türkiye’deki hazır giyim üreticileri de bu platformlar aracılığıyla ürünlerini Fas pazarına sunabilmektedir.

Ülkede kredi kartı kullanımının sınırlı olması, ödeme sistemlerine duyulan güvenin düşük olması, bu nedenle de kapıda ödemenin (cash on delivery) hâlen tercih edilen bir yöntem olması; çevrim içi alışverişin yaygınlaşmasının önünde hâlen önemli bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca, Türkiye’deki gibi yaygın şubeye sahip kargo zincirleri bulunmaması nedeniyle, alıcının adreste bulunamaması durumunda ürün teslimi ve iade süreçlerinde aksaklıklara yol açmakta, lojistik altyapıdaki bu yetersizlik e-ticaretin gelişimini sınırlayan diğer bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

2. SEKTÖRDE DIŞ TİCARET

Fas tekstil ve hazır giyim sektörü, üretim yapısı, coğrafi konumu ve lojistik avantajları itibarıyla büyük ölçüde ihracata yöneliktir. Avrupa pazarına yakınlığı, rekabetçi işçilik maliyetleri ve gelişmiş nakliye altyapısı, sektörü bölgesel ve uluslararası ticarete avantajlı bir konuma taşımaktadır. Ayrıca Fas’ın serbest ticaret anlaşmaları ve Avrupa Birliği ile olan tercihli ticaret rejimi, firmalara gümrüksüz veya düşük gümrüklü ihracat imkânı sağlamaktadır.

Bu bölümde, Fas tekstil ve hazır giyim sektörünün dış ticaret yapısı, ihracat ve ithalat eğilimleri ile başlıca ticaret ortakları ele alınacaktır.

2.1 Sektörde Fas'ın En Fazla İthalat Gerçekleştirdiği İlk 10 Ülke

	Ülke Adı	İthalat Değeri (Bin \$) 2024	Oran (%) (İthalat Değeri/Sektörde Toplam İthalat)
1	Çin	1.615.366	32,8
2	Türkiye	816.792	16,5
3	İspanya	517.356	10,5
4	İtalya	427.095	8,6
5	Portekiz	327.622	6,6
6	Hindistan	198.080	4
7	Fransa	176.918	3,6
8	Almanya	101.368	2
9	Mısır	90.711	1,8
10	Kore	80.633	1,6
	50 ila 63üncü Fasıllarda Tüm Dünyadan	4.921.863	100

Kaynak: Trademap

2.2 Sektörde Fas'ın En Fazla İhracat Gerçekleştirdiği İlk 10 Ülke

	Ülke Adı	İhracat Değeri (Bin \$) 2024	Oran (%) (İhracat Değeri/ Sektörde Toplam İhracat)
1	İspanya	2.735.639	61,3
2	Fransa	692.038	15,5
3	Bileşik Krallık	276.864	6,2
4	Almanya	185.441	4,2
5	İtalya	131.039	2,9
6	Portekiz	91.241	2
7	Avusturya	71.357	1,6
8	ABD	44.517	1
9	Hollanda	43.087	1
10	Belçika	23.383	0,5
	Türkiye	13.793	0,3
	50 ila 63üncü Fasıllarda Tüm Dünyaya	4.461.743	100

Kaynak: Trademap

2.3 Sektörde Fas'ın Altılı Tarife Bazında En Fazla İthalat Yaptığı Ürünler

Gümrük Tarife Pozisyonu	Ürün Tanımı	İthalat Değeri (Bin \$)	Türkiye'den İthalatı (Bin \$)	Türkiye'den İthalatının Payı (%)
600410	Enine ölçüsü 30 cm'yi geçen, ağırlık itibarıyla %5 veya daha fazla elastomerik iplik içeren, örme veya tığ işi kumaşlar	259.966	42.445	16,3
600632	Enine ölçüsü 30 cm'yi geçen, sentetik liflerden mamul, boyanmış, örme veya tığ işi kumaşlar (çözümlü örme hariç)	212.711	20.695	9,7
551219	Ağırlık itibarıyla %85 veya daha fazla polyester kesik elyaf içeren, boyanmış, farklı renkli ipliklerden dokunmuş kumaşlar	175.612	36.055	20,5
551622	Ağırlık itibarıyla ağırlıklı olarak, ancak %85'ten az suni kesik elyaf içeren, esas itibarıyla pamukla karışık dokunmuş kumaşlar	147.077	50.961	34,6
551221	Ağırlık itibarıyla %85 veya daha fazla akrilik veya modakrilik kesik elyaf içeren, ağartılmamış veya boyanmamış dokunmuş kumaşlar	135.007	46.840	34,7
540752	Ağırlık itibarıyla %85 veya daha fazla tekstüre edilmiş polyester filament iplik içeren dokunmuş kumaşlar (monofilament dâhil)	133.516	3.148	2,4
600192	Suni liflerden mamul, havlı, örme veya tığ işi kumaşlar (uzun havlı kumaşlar hariç)	126.235	407	0,3
551614	Ağırlık itibarıyla %85 veya daha fazla suni kesik elyaf içeren, baskılı dokunmuş kumaşlar	116.389	13.570	11,7
551612	Ağırlık itibarıyla %85 veya daha fazla suni kesik elyaf içeren, boyanmış dokunmuş kumaşlar	109.199	30.549	28,0
590390	Polivinil klorür (PVC) dışındaki plastiklerle emdirilmiş, kaplanmış, kaplı veya lamine edilmiş tekstil kumaşları	106.149	1.835	1,7

	50 ila 63üncü Fasıllarda Tüm Dünyadan	4.921.863	816.776	16,6
--	--	-----------	---------	------

Kaynak: Trademap

2.4 Sektörde Fas'ın Altılı Tarife Bazında En Fazla İhracat Yaptığı Ürünler

Gümrük Tarife Pozisyonu	Ürün Adı	İhracat Değeri (Bin \$)	Türkiye'ye İhracatı (Bin \$)	Türkiye'ye İhracatının Payı (%)
620419	Yün, ince hayvan kılı, pamuk veya sentetik lifler hariç diğer tekstil maddelerinden kadın/kız takım elbiseleri	573.658	0	0,00
620640	Sentetik liflerden (örme veya tığ işi hariç) kadın/kız bluz, gömlek ve gömlek-bluzlar	353.717	338	0,10
610910	Pamuktan, örme veya tığ işi tişörtler, atletler ve benzeri iç giysiler	249.597	302	0,12
630790	Tekstil maddelerinden hazır eşya (başka yerde sınıflandırılmamış)	237.015	420	0,18
620443	Sentetik liflerden (örme hariç) kadın/kız elbiseleri	224.011	35	0,02
620442	Pamuktan (örme hariç) kadın/kız elbiseleri	183.821	0	0,00
620342	Pamuktan (örme hariç) erkek/erkek çocuk pantolon, tulum, şort vb.	145.656	156	0,11
620462	Pamuktan (örme hariç) kadın/kız pantolon, tulum, şort vb.	112.417	0	0,00
621133	Sentetik liflerden (örme hariç) erkek/erkek çocuk eşofman ve diğer giysiler (diğer)	108.478	0	0,00
610419	Sentetik lifler hariç, örme veya tığ işi kadın/kız takım elbiseleri	100.820	99	0,1
	50 ila 63üncü Fasıllarda Tüm Dünyaya	4.461.749	13.792	

Kaynak: Trademap

3. SEKTÖRDE ÜLKEMİZDEN İHRACAT (Kıymet ve Miktar)

3.1 Sektörde Türkiye'den Fas'a İhracat (1.000 \$)

Gümrük Tarife Pozisyonu	Ürün Adı	2020	2021	2022	2023	2024
-------------------------------	----------	------	------	------	------	------

600622	Diğer örme veya kroşe mensucat; pamuktan, boyanmış	5.080	28.870	28.657	38.223	40.674
600410	Örme veya kroşe mensucat (en > 30cm, elastomerik iplik >= %5, kauçuk iplik içermeyen)	18.477	27.459	29.689	24.230	30.754
520513	Tek kat pamuk ipliği (dikiş ipliği hariç); pamuk >= %85, penyelenmemiş liflerden, 192.31<=desiteks <	593	4.204	24.887	30.432	24.500
520942	Denim; farklı renkteki ipliklerden, pamuk >= %85, m2 > 200gr	17.576	29.719	30.512	22.067	24.119
560312	Dokunmamış mensucat; dokumaya elverişli sentetik ve suni filamentlerden, 25gr < m2 <= 70gr	14.180	18.214	15.276	13.111	16.769
600632	Diğer örme veya kroşe mensucat; sentetik liflerden, boyanmış	4.191	8.256	7.964	7.057	9.983
551511	Dokunmuş mensucat; devamsız poliester lifler ağırlıklı fakat < %85, devamsız viskoz ipeği lifleriyle	4.215	5.014	8.480	9.021	9.591
540233	Tekstüre iplik (dikiş ipliği hariç); polyesterden, perakende satılacak hale getirilmemiş	2.538	4.959	4.515	6.046	8.953
551614	Dokunmuş mensucat; suni devamsız lifler >= %85, baskılı	7.841	12.626	12.503	8.450	8.467
521142	Denim; farklı renkteki ipliklerden, ağırlıklı olarak pamuk fakat < %85,	1.643	3.669	3.312	4.256	8.160

	sentetik/suni liflerle karış					
	50 ila 63üncü Fasılda Fas'a Toplam İhracat	289.166	429.445	482.435	441.277	463.227

Kaynak: Trademap

3.2 Sektörde Türkiye'den Fas'a İhracat (Miktar ton)

Gümrük Tarife Pozisyonu	Ürün Adı	2020	2021	2022	2023	2024
560312	Suni filamentlerden mamul, emdirilmiş, kaplanmış, kaplı veya lamine edilmiş olsun olmasın, başka yerde sınıflandırılmamış dokunmamış mensucat	5.880	6.220	5.757	5.562	7.424
520513	Taranmamış liflerden elde edilmiş, ağırlık itibarıyla %85 veya daha fazla pamuk içeren, tek katlı pamuk ipliği	209	1.120	5.357	8.066	6.862
600622	Enine ölçüsü 30 cm'yi geçen, pamuktan mamul, boyanmış, örme veya tığ işi kumaşlar (çözümlü örme hariç)	894	4.777	4.189	6.188	6.703
600410	Enine ölçüsü 30 cm'yi geçen, ağırlık itibarıyla %5 veya daha fazla elastomerik iplik içeren, örme veya tığ işi kumaşlar	2.962	4.029	3.821	3.340	4.615
540233	Perakende satışı için hazırlanmış olanlar hariç, tekstüre edilmiş polyester filament iplikleri	1.374	2.210	1.984	2.796	4.359
520942	Ağırlık itibarıyla %85 veya daha fazla pamuk içeren, metrekafe ağırlığı 200 g'ın üzerinde olan, farklı ipliklerden dokunmuş denim (kot) kumaşlar	2.909	5.288	4.809	3.364	3.392

560311	Sentetik veya suni liflerden mamul, emdirilmiş, kaplanmış, kaplı veya lamine edilmiş olsun olmasın, başka yerde sınıflandırılmamış dokunmamış mensucat	462	566	781	1.302	2.196
550932	Ağırlık itibarıyla %85 veya daha fazla akrilik veya modakrilik kesik elyaf içeren, katlı (bükülmüş) veya kablolu iplikler	205	335	892	1.569	1.769
540263	67 desiteksin altında monofilamentler dâhil olmak üzere, polipropilen filamentlerden mamul, katlı (bükülmüş) veya kablolu iplikler	1.150	1.593	1.881	1.676	1.754
560290	İğneyle keçeleştirilmiş veya dikişle bağlanmış elyaf keçeleri hariç olmak üzere, emdirilmiş, kaplanmış, kaplı veya lamine edilmiş keçe	127	337	528	875	1.611
	50 ila 63üncü Fasılda Fas'a Toplam İhracat	44.568	65.347	73.023	72.153	83.097

4. SEKTÖRDE İHRACAT YOLUYLA PAZARA GİRİŞ

4.1 Sektör İçin Hedef Bölgeler/Şehirler

Türkiye'den Fas'a tekstil ve hazır giyim ihracatı yapacak firmalar için Fas'taki stratejik hedef şehirler, lojistik avantajları, pazar potansiyeli, arsa maliyeti ve işçi bulma kolaylığına göre önceliklendirilmiştir. Bu kriterler, ihracatçı firmaların yatırım ve dağıtım kararlarını şekillendiren temel göstergeler olarak değerlendirilmektedir.

Fas'ın en büyük sanayi ve liman kenti olan Kazablanka (Casablanca), ihracat faaliyetleri için öncelikli merkez olarak öne çıkmaktadır. Kazablanka, derin su limanı ve gelişmiş konteyner taşımacılığı altyapısı sayesinde Türkiye'den gönderilecek ürünlerin Avrupa, Amerika ve Afrika pazarlarına hızlı bir şekilde ulaşmasını mümkün kılmaktadır. Şehir aynı zamanda tekstil ve hazır giyim sektörünün merkezi konumunda olup, uluslararası fuarlar ve ticari etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Şehrin konumu, firmaların üretim, pazarlama, dağıtım ve depolama tesislerini burada konumlandırmasını cazip kılmaktadır. Bu nedenlerle Kazablanka, ihracat yapmak için ideal bir pazara giriş noktasıdır.

Ülkenin en kuzeyinde ve Avrupa'ya en yakın noktasında yer alan Tanca (Tanger) şehri, Tanger Med Limanı ile Fas'ın en modern lojistik merkezlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Tanger Med Limanı, ülkenin dış ticaretindeki rolü ile öne çıkan büyük ve stratejik bir deniz limanıdır. Liman, yaklaşık 9 milyon TEU yıllık konteyner kapasitesi ile geliştirilmiş dört terminale sahiptir ve modern altyapısı sayesinde uluslararası lojistik ağında önemli bir aktör konumundadır. Tanger Med, 2024 yılı verilerine göre dünya genelinde yaklaşık 10,24 milyon TEU elleçlemiş ve böylece küresel konteyner limanları sıralamasında 17'nci sırada yer almıştır; bu başarı, limanın dünya konteyner trafiğinde üst sıralarda bulunduğunu göstermektedir.

Liman, Avrupa, Afrika ve Amerika pazarları arasında kritik bir köprü görevi görürken, stratejik konumu sayesinde gemi güzergâhlarında tercih edilen bir durak haline gelmiştir. Limanın kapasitesi ve etkinliği, Fas'ın ticaret altyapısını güçlendirdiği gibi, Türkiye'den Fas'a ihracat yapan firmalar için de lojistik maliyetlerini düşürme, transit sürelerini kısaltma ve Avrupa pazarına hızlı erişim gibi önemli avantajlar sunmaktadır.

Öte yandan şehirde bulunan ve otomotiv sektöründe üretime odaklanan Tanger Automotive City (TAC) ve Tanger Free Zone (TFZ) nedeniyle şehirde iş gücü daha çok otomotiv sektörüne yönelmiş olmakla birlikte, şehirde kayda değer sayıda konfeksiyon atölyesi de bulunmaktadır.

Ülkenin başkenti Rabat, idari ve ticari avantajları ile ihracatçılar açısından stratejik bir merkez niteliğindedir. Rabat'taki distribütörler ve toptan satış noktaları aracılığıyla ürünlerin iç pazara erişimi kolaylaşırken, Kazablanka'ya olan yakınlığı lojistik ve maliyet avantajı, kamu kurumlarına yakınlığı ise bürokratik kolaylık sağlamaktadır.

İkincil öneme sahip şehirlerden Rabat'a yaklaşık 200 km, Kazablanka ve Tanca'ya yaklaşık 330 km mesafedeki Fès ve Meknès şehirleri, Fas'ın kuzeydoğusunda iç pazara ulaşım açısından önemli merkezler olarak öne çıkar. Bu şehirlerde orta ölçekli konfeksiyon ve tekstil satış noktalarına erişim sağlanabilmektedir.

Turizm ve iç tüketim açısından öne çıkan Marakeş (Marrakeş) ise turizm potansiyeli nedeniyle Türkiye'den getirilecek premium ve butik ürünler için uygun bir pazardır.

Güneyde konumlanan Agadir, limana yakınlığı, uygun arsa maliyeti ve iş gücü temini Afrika kıtasına dağıtım açısından avantaj sunmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'den Fas'a ihracat yapan firmalar için Kazablanka ve Tanca öncelikli hedef şehirler olarak belirlenirken, Rabat ve Marakeş ikincil önemde, Fès, Meknès ve Agadir ise yerel dağıtım ve turistik satış açısından stratejik öneme sahiptir. Söz konusu şehirler, ihracat lojistiği ve distribütör ile perakende bağlantıları bakımından Türkiye'den gelen tekstil ve hazır giyim ürünlerinin pazara hızlı ve etkin bir şekilde girişini sağlamaktadır.

4.2 Sektörde Önde Gelen Firmalar

4.2.1 Firma Bilgileri

Fas tekstil ve hazır giyim sektöründe, kumaş üretimi alanında SIMTIS, CIB ve SINMATEX gibi firmalar öne çıkmaktadır. Bu firmalar başta örme ve dokuma kumaşlar olmak üzere, konfeksiyon sanayisine yönelik ara mamul üretimi yapmaktadır.

Hazır giyim ve konfeksiyon üretimi alanında, ağırlıklı olarak Avrupa pazarına üretim yapan ve fason üretim gerçekleştiren çok sayıda yerli ve yabancı sermayeli firma faaliyet göstermektedir. Bu firmaların yoğunluğu özellikle Kazablanka ve Tanca şehirlerinde olup, Türkiye'den yapılan kumaş ve iplik ihracatı için önemli bir potansiyel alıcı kitlesi oluşturmaktadır.

Mağazalaşma ve perakende tarafında ise, uluslararası markaların Fas pazarındaki varlığı dikkat çekmektedir. Son yıllarda AVM'lerin sayısının ve modern kanala ilginin artması ile pazardaki marka ve mağaza sayısı da artış göstermektedir.

Bu çerçevede, İspanya menşeli Inditex Grubu bünyesindeki Zara, Lefties, Bershka, Stradivarius, Pull&Bear, Oysho ve Massimo Dutti markalarının yanı sıra, Mango, Fransa menşeli Kiabi, Celio ve Pimkie de Fas perakende pazarında etkin bir konuma sahiptir.

Bununla birlikte, Türkiye menşeli hazır giyim ve ayakkabı markaları arasında yer alan LC Waikiki, DeFacto, FLO / InStreet, Colins, Koton, Tuğba, AC&CO, Lee & Wrangler, Dagi ve Damat Tween gibi markalar, Fas genelinde, özellikle Kazablanka, Rabat, Tanca ve Marakeş şehirlerinde, hem AVM'lerde hem de ana caddelerde yaygın bir mağaza ağı ve geniş bir müşteri kitlesine ulaşmıştır. Söz konusu markaların pazardaki güçlü varlığı, Türk ürünlerinin kalite ve fiyat-performans algısının olumlu yönde gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır.

Öte yandan, Decathlon, Adidas ve Nike gibi uluslararası spor giyim markaları da başta Kazablanka, Rabat, Tanca ve Marakeş olmak üzere büyük şehirlerdeki alışveriş merkezlerinde faaliyet göstermekte olup, bu durum Fas perakende tekstil pazarının çeşitliliğini ve rekabetçi yapısını ortaya koymaktadır.

Fas menşeli Marwa (kadın giyim – 65 civarında mağazası bulunur), Diamantine (geleneksel - Ülke içinde yaklaşık 80 mağazaya sahip olup, yurt dışında da mağazaları bulunur), Arablanca (erkek takım elbise), Bigdil (şal, aksesuar vs.) ve Rosabella (iç giyim) gibi başlıca yerel markalar da perakende sektörünün önemli oyuncularındır. Markalaşma konusunda önemli adımlar atan Fas yalnızca bir üretim üssü değil, aynı zamanda bölgesel bir perakende pazarı olma yönünde de ilerlemektedir.

4.2.2 İthalatçı Firma Bilgisi Alınabilecek Açık Kaynaklar

Fas Krallığı'nda sektörel bazda daha detaylı firma araştırması yapmak isteyen ihracatçı firmalar için, kamuya açık ve ücretsiz olarak erişilebilen çeşitli çevrim içi veri tabanları bulunmaktadır. Bu platformlar aracılığıyla ilgili sektörlerde faaliyet gösteren firmalara ait temel iletişim bilgileri, faaliyet alanları, yöneticiler ve ticari unvanlar hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür.

Bu kapsamda, kerix.net (<https://www.kerix.net/en/>) adlı internet sitesi üzerinden arama (*rechercher*) bölümüne ürün adı, firma adı, marka, yönetici ismi veya faaliyet konusu gibi anahtar kelimeler girilerek ithalatçı firma bilgilerine ulaşılabilir. Firma profillerinde yer alan “info” bölümleri aracılığıyla şirketlerin adres, iletişim bilgileri, faaliyet alanları ve ticari geçmişlerine ilişkin daha ayrıntılı bilgilere erişim sağlanabilmektedir.

Benzer şekilde, Kompass (<https://ma.kompass.com/en>) adlı internet sitesi de ürün, şirket adı, marka veya sektör bazlı arama yapılmasına imkân tanımakta olup, Fas genelinde faaliyet gösteren firmalara ilişkin veriler sunmaktadır. Ancak, sitenin İngilizce versiyonunun bazı aramalarda sınırlı sonuçlar verebildiği, Fransızca versiyonunun ise daha sağlıklı sonuçlar sunduğu değerlendirilmektedir.

Telecontact.ma (<https://www.telecontact.ma/>) platformu ise ürün veya sektör bilgisi ile birlikte şehir bazlı arama yapılmasına olanak tanımakta olup, özellikle bölgesel firma taraması ve yerel distribütör veya toptancıların tespiti açısından faydalı bir kaynak niteliğindedir. Bu site üzerinden firmaların iletişim bilgileri ve faaliyet konularına erişim mümkündür.

Bunlara ek olarak, Charika.ma (<https://charika.ma/>) internet sitesi de sektör bazında Fas genelinde faaliyette bulunan firmaların tespit edilmesi amacıyla yararlanılabilecek kaynaklar arasında yer almaktadır. Söz konusu platformlar, özellikle ilk aşama pazar araştırması ve

potansiyel iş ortaklarının belirlenmesi sürecinde ihracatçı firmalara yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Bu kaynakların birlikte kullanılması, Türkiye’den Fas pazarına girmeyi hedefleyen tekstil ve hazır giyim firmalarının, firma profillerine ulaşmasını ve pazara giriş stratejilerini daha sağlıklı bir zeminde oluşturmasını mümkün kılmaktadır.

Öte yandan, bu platformlardan bilgileri erişilen firmaların Fas’taki resmi kayıtlarının kontrol edilmesinde fayda görülmektedir. Fas’ta kurulu şirketlere ilişkin ticaret sicil kayıtları, Fas Sınai ve Ticari Mülkiyet Ofisi (Office Marocain de la Propriété Industrielle et Commerciale - OMPIC) tarafından tutulan, halka açık Directinfo.ma (<https://www.directinfo.ma/>) çevrim içi platformu üzerinden sorgulanabilmektedir. Söz konusu sistem aracılığıyla firmaların ticari unvanı, kuruluş tarihi, faaliyet konusu, ortaklık yapısı ve yöneticilerine ilişkin temel bilgilere erişim sağlanabilmektedir. Ayrıca platforma üyelik oluşturulması hâlinde, cüzzi bir ücret karşılığında şirketlere ait bilanço, gelir tablosu ve diğer mali verilerin temin edilmesi mümkündür. Bu yönüyle Directinfo.ma, Fas pazarında faaliyet gösteren firmaların finansal yapısının ve kurumsal geçmişinin analiz edilmesi açısından güvenilir ve resmî bir bilgi kaynağı niteliği taşımaktadır. Türkiye’den Fas’a ihracat yapmayı planlayan firmalar için bu platform, potansiyel iş ortaklarının mali yeterliliklerinin ve ticari güvenilirliğinin değerlendirilmesinde önemli bir referans aracı olarak öne çıkmaktadır.

4.3 Sektörde Faaliyet Gösteren Dernekler

Fas tekstil ve hazır giyim sektörünün ana temsilcisi ve en kapsamlı üretici veri tabanına sahip kurum Fas Tekstil ve Hazır Giyim Sanayicileri Derneği’dir (Association Marocaine des Industries du Textile et de l’Habillement - AMITH).

AMITH, 1960 yılında kurulmuş olup Fas tekstil ve hazır giyim sektörünü ulusal ve uluslararası düzeyde temsil eden çatı kuruluşudur. Yaklaşık 1.600 işletmeyi temsil eden AMITH, üretici firmaların çıkarlarını savunmak, devlet politikalarının oluşturulmasına katkı sunmak, uluslararası iş birliklerini güçlendirmek ve sektörel etkinlikleri desteklemek gibi faaliyetler yürütmektedir.

Yakın zamanda AMITH ile gerçekleştirilen temaslarda, Fas’ta yatırım planı olan firmalara bilgi aktarımını sağlamak için bir Türkiye masası kurdukları bildirilmiştir. Derneğin Türkiye masası iletişim bilgileri aşağıdaki gibidir.

Kurum / Dernek	Fas Tekstil ve Hazır Giyim Sanayicileri Derneği (Association Marocaine des Industries du Textile et de l’Habillement - AMITH)
Yetkili Kişi	Anass EL ANSARI, Başkan Wijdane HASSANAIN, İletişim ve Pazarlama Birimi Başkanı / Türkiye Masası Yetkilisi
Adres	92, Boulevard Moulay Rachid, Casablanca, Fas
Telefon	+212 522 942 084 +212 522 942 085 +212 708 014 615
E-posta	amith@amith.org.ma w.hassanain@amith.org.ma
Web	www.amith.ma

Fas Küçük ve Orta Büyüklükteki Tekstil ve Hazır Giyim İşletmeleri Derneği (AMPETH), küçük ve orta ölçekli konfeksiyon atölyelerinden oluşan yaklaşık 500 üyeye sahip bir dernektir.

Kurum / Dernek	Küçük ve Orta Büyüklükteki Tekstil ve Hazır Giyim İşletmeleri Derneği (Association des Moyennes et Petites Entreprises de Textile et d'Habillement - AMPETH)
Yetkili Kişi	Mustapha CHRAKA, Genel Sekreter
Telefon	+212 662-088313 +212 661-081034
E-posta	ampeth2018@gmail.com mr.sourcing.tex1986@gmail.com

Tekstil girdileri ithalatçı ve toptancılarına ilişkin bilgiler ise aşağıdaki gibidir:

Kurum / Dernek	Fas Ulusal Kumaş İthalatçıları Derneği (L'Association Nationale des Importateurs de Tissus au Maroc ANIT)
Yetkili Kişi	Younes El Moufti, Başkan
Telefon	+212608086678
E-posta	mofti2020@gmail.com

Kurum / Dernek	Derb Omar Tekstil İthalatçıları ve Tüccarları Derneği (Association of Textile Importers and Traders Derby Omar - ATIT)
Yetkili Kişi	Abdelghani Bennani, Başkan
Adres	133, Bd Med Smiha Casablanca Fas
Telefon	+212522319988 +212661210498

4.4 Mevzuat ve Teknik Düzenlemeler

4.4.1 Türkiye-Fas Serbest Ticaret Anlaşması

Türkiye-Fas Serbest Ticaret Anlaşması (STA) 7 Nisan 2004 tarihinde imzalanmış ve 1 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ülkemiz tarafından, 25 ila 97 nci fasıllarda sınıflandırılan Fas menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler STA'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kaldırılmıştır. Fas'ın ülkemiz menşeli ürünlere tatbik ettiği gümrük vergileri ise hassas ürünlerde dokuz yıllık bir geçiş dönemi sonunda kademeli olarak kaldırılmıştır.

Mevcut durumda, Fas tarafından sıcak haddelenmiş sac, kaplamalı ahşap paneller, kaplamalı ahşap lif levha, çelik ve demir borular, galvanizli teller ve elektrikli küçük fırınlar için korunma önlemi veya antidamping önlemi uygulanmakla birlikte; tekstil ve hazır giyim ürünlerine uygulanan bir önlem bulunmamaktadır.

Diğer taraftan, Fas tarafı, tekstil ve hazır giyim sektöründe yerel üretimi koruma ihtiyacı duyduğunu gerekçe göstererek ve anılan STA'nın 17'nci maddesinde yer alan " taraflar sınırlı bir süre için, gümrük vergilerinin yükseltilmesi şeklinde geçici uyum önlemleri ihdas edebilir." hükmüne dayanarak, 2018 yılı Ocak ayından itibaren Türk menşeli, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 62 ve 63. fasıllarda sınıflandırılan bazı hazır giyim ürünlerinin ithalatında "Geçici Uyum Önlemleri"

(gümrük vergisi) uygulamaya başlamıştır. Bu önlemlerin süresinin uzatılması ise tek taraflı ve STA hükümlerine aykırı bir adım teşkil etmiştir.

2020 yılında ise Fas tarafının talebi üzerine STA'nın tadil edilmesine ilişkin müzakerelere başlanmış ve müzakereler neticesinde 24 Ağustos 2020 tarihinde Türkiye ile Fas arasında STA Tadil Anlaşması imzalanmıştır. 28 Nisan 2022 tarihinde yürürlüğe giren STA Tadil Anlaşması ile, ekindeki liste kapsamındaki Türk menşeli bazı hazır giyim, ayakkabı, halı, kilim, plastikten eşya, otomotiv aksam ve parçaları ve buzdolapları gibi ürünlerin Fas'a girişinde, Fas'ın üçüncü ülkelere uyguladığı vergi (MFN) oranının %90'ı oranında gümrük vergisi uygulanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, mevcut durumda ülkemiz menşeli bazı tekstil ve hazır giyim ürünlerinin Fas'a ithalatında %27² oranında ithalat vergisi uygulanmaktadır. Tadil Anlaşmasına göre, 28 Nisan 2022 tarihinde yürürlüğe giren bu vergiler beş yıl süreyle uygulanacak, tarafların değerlendirmeleri sonucunda bu süre beş yıl daha uzatılabilecektir.

Anlaşmada yapılan geçici tadil, uygulamada hem Türk hem de Faslı iş çevrelerinde, düzenlemenin tüm tekstil ve hazır giyim ürünlerini kapsadığı yönünde bir algıya yol açabilmektedir. Ancak, tadilin kapsamı bu şekilde geniş yorumlanmamalıdır. Özellikle örme, dokuma, denim vb. kumaşlar (döşemelik kumaşlar hariç), konfeksiyon, triko ve halı ipliği gibi yarı mamul nitelikteki ürünler bu düzenleme kapsamında yer almamaktadır. Bu hususun, yanlış değerlendirmelerin ve hatalı ticari planlamaların önlenmesi açısından açıkça belirtilmesinde fayda vardır.

Bunun yanı sıra, Fas'a ihracat yaparken ihraç edilecek ürüne Fas'ta uygulanan vergi oranının ürün sevkiyatından önce tespit edilmesi önem taşımaktadır. Fas'ta uygulanan vergi oranları, Fas Gümrük İdaresi'nin ADIL sistemi³ üzerinden GTİP sorgusu ile görüntülenebilir. Sistem üzerinde “vergiler” sekmesinde üçüncü ülke menşeli ürünlere uygulanan vergi oranları, “anlaşmalar” sekmesinde ise Türkiye ile STA kapsamında geçerli gümrük vergisi oranları belirtilmektedir. Ayrıca uygulanan vergi oranının ithalatçı firma ile de istişare edilmesi ve bir gümrük müşavirinden destek alınması faydalı olacaktır.

4.4.2 Türkiye–Fas STA Kapsamında Menşe Kuralları

Türkiye - Fas STA kapsamında gümrük vergisi avantajlarından yararlanılabilmesi için, anlaşma kapsamındaki ve ülkemizden Fas'a ihraç edilen eşyanın Türk menşeli olduğunu tevsik eden EUR.1 Menşe İspat Belgesinin Fas Gümrük İdaresine ibrazı zorunludur.

Bununla birlikte, Türkiye ve Fas Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülyasyon Sistemi'ne dâhil ülkelerdir ve sisteme dahil olan ve 3'lü anlaşma ağını sağlayan diğer ülkelerle çapraz kümülyasyon imkanı bulunmaktadır. Bu çerçevede sisteme dahil olan Türkiye, Fas ve Avrupa Birliği ülkeleri birbirleri menşeli girdileri üretim süreçlerinde serbestçe kullanılabilmekte ve elde edilen nihai ürünler, menşe kurallarının sağlanması kaydıyla taraf ülkeler arasında tercihli rejimden yararlanarak ihraç edilebilmektedir.

Türkiye-Fas STA'ya ek Menşe Protokolü'nün Revize Pan-Avrupa-Akdeniz (PEM) Bölgesel Konvansiyonu'na atıf yapacak şekilde güncellenmesini öngören Ortak Komite Kararı onaylanmıştır. Böylece 1 Ocak 2026 tarihi itibarıyla iki ülke arası ticarete Revize Bölgesel Konvansiyon kapsamı daha esnek menşe kuralları uygulanabilecektir.

Söz konusu çapraz kümülyasyon imkanı ve daha basit ve esnek menşe kuralları, özellikle tekstil ve hazır giyim sektöründe çok ülkeli tedarik zincirleri açısından önemli bir kolaylık ve rekabet avantajı sağlamaktadır.

² MFN oranı 2022 ve 2023 yıllarında %40 iken 2024 yılında %30'a düşürülmüştür.

³ <https://www.douane.gov.ma/adil/>

4.4.3 Ürün Standartları ile İlgili Uygulamalar

1995 yılından bu yana DTÖ üyesi olan Fas'ta uluslararası ticaret kuralları geçerlidir. Ülkede genellikle AB standartları baz alınarak (özellikle Fransa) düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Ürün güvenliği ve denetimi sistemi ile ilgili olarak 24.09 sayılı Kanun ve bağlantılı mevzuat uygulanmaktadır. Fas Standardizasyon Enstitüsü (Institut Marocain de Normalisation - IMANOR) Fas Krallığının resmi standartlar enstitüsüdür.

Standart denetimleri sıkı bir şekilde gerçekleştirildiğinden ve birçok ülke uygulamasına göre daha katı standart kontrolleri söz konusu olduğundan ihracatçı firmalarımızın ürünlerini göndermeden önce standartlar hakkında tam olarak bilgi sahibi olması önemlidir. Ürünlerin tabi oldukları standartların listesine IMANOR'un web sitesinden⁴ ulaşmak mümkündür. Söz konusu listede ürünlerin isimleri, standartlar, ürünlerin kodları ve diğer bilgilerle birlikte sunulmaktadır. İthalatçı firmadan standartlarla ilgili detaylı bilgi almakta fayda görülmektedir.

4.4.4 İthalat Kontrolleri

Fas Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından sınır geçiş noktalarında gerçekleştirilen kontroller, 24.09 Sayılı Kanuna dayalı olarak, sanayi ürünlerinin ulusal teknik düzenlemelere ve güvenlik standartlarına uygunluğunu temin eden bir mekanizma çerçevesinde yürütülmektedir. Bu çerçevede kontroller “belge kontrolü, fiziksel kontrol, numune toplama ve serbest dolaşıma giriş izni” olmak üzere 4 aşamadan oluşmaktadır. Fas Krallığına yapılacak olan ihracatta ürün güvenliği ve kalite açısından zorunlu belgelendirme talep edilmektedir.

Fas'a tekstil ve hazır giyim ürünleri ithalatında, gümrük işlemlerinin tamamlanabilmesi ve ürünlerin ülkeye resmî olarak giriş yapabilmesi gerekli belge ve sertifikalar aşağıdaki gibidir:

- Ticari Fatura (Commercial Invoice): İthalat işlemlerinde en temel belge olan ticari fatura; ürünlerin tanımı, miktarı, birim fiyatı, toplam bedeli, teslim ve ödeme koşulları ile ihracatçı ve ithalatçı bilgilerini açık şekilde içermelidir.
- Gümrük Beyannamesi: Fas'a yapılacak ticari ithalatlarda, standart gümrük beyannamesi (declaration de douane) düzenlenmeli ve Fas Gümrük ve Dolaylı Vergiler İdaresi'ne sunulmalıdır.
- Uygunluk Sertifikası (Certificate of Conformity – CoC): Eşyanın Fas teknik düzenlemelerine uygun olduğunu teyit eder. Eşya Fas'a gelmeden önce çıkış ülkesinde (menşe ülkesinde) veya bazı ürün gruplarında Fas'a varışta alınabilir.
- Etiketleme Belgeleri
- Menşe Şahadetnamesi ya da EUR.1 Menşe İspat Belgesi ibrazı

Hijyen ürünleri ve teknik tekstil ürünleri gibi bazı spesifik ürünler için ilave olarak sağlık, veteriner, bitki sağlığı veya özel sertifikalar talep edilebilir; ancak standart tekstil konfeksiyon ithalatında en kritik belge uygunluk sertifikasıdır.

4.4.5 Uygunluk Kontrolleri ve Uygunluk Sertifikası

Fas, 2020 yılı Şubat ayı itibarıyla sanayi ürünlerinin ithalatında gerçekleştirilen uygunluk kontrollerini özel akredite kuruluşlara devretmiştir. Bu kapsamda kontrol işlemlerini Fas Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yetkilendirilen Bureau Veritas, TÜV Rheinland, Applus Fomento, SGS ve Intertek Labtest firmaları yürütmektedir. Kontrole tabi olan sanayi ürünlerinin Fas'a ithalatının gerçekleştirilebilmesi için, bu şirketlerden temin edilen Uygunluk Sertifikası (Certificate of Conformity – CoC) ibrazı zorunludur.

Fas'a ihracatta, çıkış ülkesinde uygunluk belgesi alınması gereken ürünler ile Fas gümrük kontrol noktalarında uygunluk kontrolüne tabi tutulan ürünler ayrı işlemlere tabidir. Genel

⁴ <https://www.mcinet.gov.ma/sites/default/files/inline-files/liste%20NMO%20et%20reglementation%20technique%20V%202023-01-2025.pdf>

uygulamaya göre, istisna ürünler dışında sanayi ürünlerinin uygunluk belgeleri, ürünlerin menşe ülkesinde alınmakta ve ihracatçılar tarafından ilgili sertifikalar menşe ülkesinde yukarıda adı geçen firmalardan temin edilmektedir. Bununla birlikte, 2. bir belgede listelenen belirli ürün grupları ise Fas'a varışta gümrük kontrol noktalarında denetlenmekte, bu süreç ithalatçı firma tarafından takip edilmektedir.

Menşe ülkesinde uygunluk kontrolüne tabi tutulması gereken ürün listesine aşağıdaki bağlantıdan ulaşılabilir:

https://www.mcinet.gov.ma/sites/default/files/Liste%20des%20produits%20contr%C3%B4l%C3%A9s%20%C3%A0%20l'origine%20version_2017-05-2025.pdf

Fas'ta, varış noktasında uygunluk kontrolüne tabi tutulması gereken ürün listesine aşağıdaki bağlantıdan ulaşılabilir:

https://www.mcinet.gov.ma/sites/default/files/Liste%20des%20produits%20contr%C3%B4l%C3%A9s%20au%20Maroc%20version_17-05-2025.pdf

Sektördeki bazı ürünler için menşe ülkesinde sertifika temin edilmesi, bazı ürünlerin ise Fas'a varışta kontrolden geçmesi gerekmektedir. Ayrıca söz konusu listeler Fas Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından sıklıkla güncellendiğinden sektörde kontrolün yeri konusunda bir genelleme yapmak doğru olmaz.

Fas'a tekstil ve hazır giyim ürünleri ihraç eden firmalar için, bu süreç özellikle önemlidir; çünkü uygunluk sertifikası olmadan ürünlerin Fas gümrüklerinden geçişi mümkün değildir. İhracatçı firmaların, ürün grubu bazlı olarak hangi ürünlerin menşe ülkesinde, hangi ürünlerin Fas'a varışta denetleneceğini önceden belirlemesi, bu konuda ithalatçı firma ile koordinasyon içinde olması ve gerekli belgeleri temin etmesi, işlemlerin sorunsuz yapılabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Zira menşe ülkesinde kontrole tabi ürünler için bu sertifikanın ibraz edilememesi halinde ürünleri mahrece iadesi ya da imhası söz konusu olabilmektedir.

Ayrıca, Fas genelinde "Harmonize Gümrük Sistemi" uygulanmakta ve armonize sistemi kullanan ülkelerin gümrük sisteminde tarifelerin ilk 6 hanesi değişmemektedir. Ancak, Fas gümrük kodlarını uluslararası sisteme tam olarak entegre etmediği için ülkemizde uygulanmakta olan GTİP kodları ile Fas'ta uygulanan HS kodları 10'lu bazda birebir örtüşmeyebilmektedir. O nedenle, uygunluk sertifikalarının temin edileceği yer belirlenirken, Fas'a ihraç edilecek tekstil ve hazır giyim ürünlerinin Fas gümrük tarife sistemindeki kodlarının tespit edilmesi, listeden bu kodlar üzerinden (Türk Gümrük Tarife Cetvelinde yer alan GTİP numaraları değil) kontrol yapılması gerekmektedir.

2025 yılı itibarıyla uygunluk sertifikası menşe ülkesinde temin edilmesi gereken ürünler için belge başvurusu ithalatçı tarafından Fas gümrük idaresine ait PORTNET sistemi üzerinden yapılabilmektedir. Uygunluk sertifikası ibrazı yasal zorunluluk olarak kabul edildiğinden, bu belgenin eksikliği gümrükte durdurma, ek kontrol veya mahrece iade ile sonuçlanabilir.

4.4.6 Sektörde Etiketleme

Fas pazarında satışa sunulan ürünlerin etiketlerinin belirli asgari bilgileri içermesi zorunludur. Bu kapsamda, etiketlerde şu bilgilerin bulunması gerekir: Ürünün tanımı, ürün türü veya niteliği, ürün kaynağı (ithal ürünlerde menşe ülke; Fas'ta üretilen ürünlerde üretim yeri ile birlikte, ürünün piyasaya arzından sorumlu gerçek veya tüzel kişinin adı ve adresi), ürünün net miktarı, ürünün bileşimi ve kullanım talimatları.

Ürün etiketlerin görünür, okunaklı ve silinmez nitelikte olması zorunlu olup, etiket bilgilerinin yabancı bir dilde yer alması halinde Arapça tercümesinin bulunması gerekmektedir. Fransızca etiketleme de mümkün olmakla birlikte, Arapça ibarelerin yer alması zorunlu, Fransızca ise isteğe bağlıdır.

4.4.7 Fas Kamu İhale Portalı

Fas'ta kamu kurumları, bakanlıklar, yerel yönetimler, belediyeler, hastaneler ve bazı özel sektör kuruluşları tarafından gerçekleştirilen proje ve mal alım ihaleleri, asgari 21 gün önceden resmi olarak Fas'ın resmi ihale portalı *Marches Publics* (marchespublics.gov.ma) üzerinden ilan edilmektedir. Bu platform, kamu alımlarının şeffaf ve merkezi bir şekilde yürütülmesini sağlamakta olup, Türkiye'den Fas'a ihracat yapan veya kamu projelerine teklif vermek isteyen firmalar için stratejik bir bilgi kaynağı niteliğindedir.

Portal üzerinden, ihale tarihleri, konu başlıkları, ihale açan kurumlar ve teklif süreçleri gibi kriterler kullanılarak detaylı arama ve filtreleme⁵ yapılabilmektedir. İlgili ihalelere dair dokümanlar, başvuru şartları ve teknik şartnameler de portal üzerinden temin edilebilmektedir. Portale üye olup sektör seçimi yapan firmalara ilgili sektörde açılan yeni ihaleler hakkında bildirim gönderilmektedir.

Bu platformun etkin kullanımı, Türkiye'den Fas pazarına yönelik kamu alımı fırsatlarının tespiti, teklif hazırlıklarının planlanması ve proje bazlı iş birliği fırsatlarının değerlendirilmesi açısından firmalara önemli bir avantaj sağlamaktadır.

4.4.8 Lojistik

Türkiye ile Fas arasındaki ticarette lojistik altyapı, coğrafi yakınlık ve gelişmiş deniz taşımacılığı hatları sayesinde gelişmiştir. Tekstil ve hazır giyim sektöründe, ürünlerin sevkiyatında ağırlıklı olarak denizyolu taşımacılığı tercih edilmekte olup, siparişin aciliyetine ve ürün niteliğine bağlı olarak karayolu ve havayolu taşımacılığı da sınırlı ölçüde kullanılmaktadır.

Denizyolu taşımacılığı, maliyet avantajı ve yüksek taşıma kapasitesi nedeniyle sektörde kullanılan en yaygın taşıma modudur Türkiye'den Fas'a yönelik sevkiyatlarda başlıca çıkış limanları İstanbul (Ambarlı), İzmir (Alsancak), Mersin ve Gemlik limanları olup, varış noktası olarak ise Kazablanka Limanı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Tanca Med Limanı (Tanger Med), özellikle Avrupa bağlantılı lojistik hatlar ve serbest bölge avantajları nedeniyle (daha çok aktarma limanı olarak) giderek daha fazla tercih edilmektedir. Denizyolu ile taşımada ortalama transit süresi, çıkış ve varış limanları ile kullanılan lojistik hattına (doğrudan/aktarmalı) bağlı olarak 7 ila 20 gün arasında değişmektedir.

Karayolu taşımacılığı, genellikle acil teslimatlar veya düşük hacimli, yüksek katma değerli ürünler için tercih edilmektedir. Türkiye'den çıkan karayolu taşımaları, çoğunlukla Avrupa üzerinden (İtalya, Fransa veya İspanya güzergâhı) ilerlemekte ve İspanya-Fas feribot hatları kullanılarak Fas'a giriş yapılmaktadır. Bu taşıma modunda teslim süresi, güzergâh ve sınır geçişlerine bağlı olarak ortalama 10-15 gün arasında gerçekleşmektedir. Karayolu taşımacılığı, maliyet açısından denizyoluna kıyasla daha yüksek seviyededir.

Havayolu taşımacılığı ise tekstil ve hazır giyim sektöründe sınırlı olmakla birlikte, numune gönderimleri, hızlı moda ürünleri ve acil siparişler için kullanılmaktadır. Türkiye'den Kazablanka'ya doğrudan veya aktarmalı uçuşlar aracılığıyla gerçekleştirilen havayolu taşımalarında transit süre 1-3 gün arasında değişmekte olup, yüksek maliyet nedeniyle genellikle özel durumlarla sınırlı kalmaktadır.

Öte yandan, Türkiye'den Fas'a gönderilen hazır giyim ürünlerinin kargo taşımacılığı maliyetinin rayici deniz yolu ile yapılan gönderimlerde kilo başı yaklaşık 95 Fas Dirhemi (yaklaşık 9 Euro), havayolu ile yapılan gönderimlerde kilo başı yaklaşık 140 Fas Dirhemidir (yaklaşık 13.2 Euro). Bu maliyete taşıma ücreti ile gümrük işlem ücretleri ve vergi ödemeleri dahil edilmektedir.

4.4.9 Ödeme koşulları ve finansal düzenlemeler

Fas Döviz Kurumunun (Office des Changes) 2019 - Döviz İşlemlerine İlişkin Genel Talimat (INSTRUCTION GENERALE DES OPERATIONS DE CHANGE - IGOC 2019) belgesine

⁵ <https://www.marchespublics.gov.ma/index.php5?page=entreprise.EntrepriseAdvancedSearch&AllAnn>

dayanan Fas kambiyo rejimine göre, Fas'a yapılan ithalat işlemlerinde ödeme koşulları işlem tutarına bağlı olarak belirlenmektedir:

200.000 Fas Dirhemi'ne (yaklaşık 22.000 USD) kadar olan işlemler: Bu tutara kadar olan ithalatlarda, fatura bedelinin tamamı sevk öncesinde avans olarak peşin ödenebilir.

200.000 Fas Dirhemi'nin üzerindeki işlemler: Peşin ödeme tutarı %30 ile sınırlandırılmıştır. Kalan %70'lik tutarın ise ürün Fas gümrüklerine sunulduktan sonra ödenmesine izin verilmektedir.

Bu ödeme koşulları tekstil ve hazır giyim ürünleri için de geçerlidir.

Bu düzenlemeler, Türkiye'den Fas'a yapılan ihracatta hem ihracatçı hem de ithalatçı açısından risklerin azaltılmasına hizmet etmektedir. Özellikle peşinat alınması, Fas'ta bazı ithalatçıların malı gümrükte bekletip ek indirim talep etmesi veya sevkiyatın geri dönmesi gibi durumlarda satıcının finansal riskini minimize etmektedir. Ayrıca, Fas Gümrük İdaresi, konteynerlerin gümrükte varış tarihinden itibaren 45 gün sonra el koyma hakkına sahiptir; peşinat ödenmesi durumunda bu risk önemli ölçüde azalır.

Buna ek olarak, Fas'tan yurtdışına para transferi yapmak isteyen ithalatçı firmalar, bankalara SWIFT talimatı vermek zorundadır ve bankaların bu talimatı yerine getirebilmesi için Fas Döviz Kurumu'nun onayı gerekmektedir. Peşinat ödeme tutarı bu şekilde kontrol altında tutulmaktadır. Ayrıca bu izin süreçlerinden kaynaklı olarak yapılan ödemenin yurtdışına havalesi bazen zaman alabilmektedir.

Sonuç olarak, özellikle Fas'ta devam eden geleneksel Pazar yapısı nedeniyle kumaş ithalatçısı firmaların bir kısmının kurumsal olmadığı göz önünde bulundurulması, Türkiye'den Fas'a ihracat yapan firmalarımıza;

- 200.000 MAD'i geçmeyen sevkiyatlarda fatura bedelinin tamamının veya bir kısmının peşinat olarak alınması ve
- 200.000 MAD'i aşan sevkiyatlarda %30 peşinat alınması ve kalan %70'lik ödemenin akreditif veya vesaik mukabili şekilde tahsil edilmesi tavsiye edilmektedir.

Finansal risklerin azaltılması amacıyla Türk Eximbank'ın ihracat kredi sigortası ve alacak sigortası imkânlarından yararlanılmasının da değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Buna ilave olarak, uluslararası pazarlarda yaygın olarak kullanılan ticari alacak sigortası çözümleri sunan özel sigorta kuruluşları aracılığıyla da Fas'a yönelik ihracat işlemlerinde ödeme riskleri teminat altına alınabilmektedir.

4.5 Sektörde Düzenlenen Önemli Fuarlar

Fas'ta tekstil ve hazır giyim sektörüne yönelik olarak düzenlenen başlıca fuarlar, sektördeki firmalar için hem pazarlama hem de iş birliği fırsatları sunan önemli etkinlikler arasında yer almaktadır. Bu fuarlar, Türkiye'den gelen firmaların pazar bilinirliğini artırması ve yeni iş ortaklıkları geliştirmesi açısından kritik öneme sahiptir.

- **MAROC IN MODE:** AMITH tarafından her yıl Kasım ayının ilk haftası düzenlenen Fuar, 3-5 Kasım 2026 tarihlerinde 23. kez organize edilecektir. 2025 yılında İTHİB tarafından Fuarla eş zamanlı olarak ve Fuar alanında 20 firmamızın katılımıyla ikili iş görüşmeleri gerçekleştirmiş, katılımcı firmalardan etkinlik ile ilgili olumlu geri bildirim alınmıştır. Fas'taki tekstil ve konfeksiyon üreticisi firmaların da yoğun ilgi gösterdiği Fuar, tekstil sektörünün genel yapısını ve moda trendlerini takip etmek açısından önemli bir platformdur.

- **MOROCCO TEXTILE TECHNOLOGIES EXPO by STITCH&TEX:** Farklı ülkelerde düzenlenen Fuar 23-25 Haziran tarihlerinde Fas'ta 3. Kez düzenlenecektir. Özellikle tekstil makineleri ve üretim teknolojileri odaklı bir etkinliktir. Katılımcılar açısından başarılı bir organizasyon olarak öne çıkan fuar, sektör profesyonellerinin teknik bilgi ve inovasyon paylaşımı açısından önemli bir fırsat sunmaktadır.

• **MOROCCO FASHION STYLE AND TEX:** Pyramids Grup Fuarçılık A.Ş. Fuarçılık tarafından her yıl organize edilen bu etkinlik, özellikle tekstil girdileri, kumaş ve aksesuar ürünleri ağırlıklıdır. 2-5 Nisan 2026 tarihlerinde 11. kez düzenlenecek Fuara katılan firmaların dağılımı açısından, Çin firmaları her edisyonda ilk sırada yer alırken, Türk firmaları ikinci sırada konumlanmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin Fas tekstil piyasasındaki önemli konumunu ve ihracat potansiyelini göstermektedir.

Genel olarak, Fas'taki bu fuarlar, kumaş, iplik, konfeksiyon, tekstil makinesi, tekstil kimyasalı üreticisi ve ihracatçısı Türk firmaları için pazara giriş, marka görünürlüğü, iş birliği geliştirme ve sektörel trendlerin takibi açısından stratejik öneme sahiptir. Fuar katılımları ve ziyaretleri, firmaların hem iç pazar hem de bölgesel ihracat fırsatlarını değerlendirmelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Ancak bu fuarlarda yabancı firma katılımcı ve ziyaretçi sayıları sınırlı olup, Firmaların fuar katılımını planlarken bu hususu göz önünde bulundurmaları önem arz etmektedir.

5. FAS YATIRIM TEŞVİKLERİ

5.1 Fas İş ve Yatırım Ortamı

Fas, iş ve yatırım ortamını iyileştirmek için kapsamlı yapısal reformlar yürütmektedir. Ülkenin stratejik coğrafi konumu, Avrupa, Afrika ve Amerika pazarlarına erişimi kolaylaştıran serbest ticaret anlaşmaları ağı ve gelişmiş altyapısı, uluslararası yatırımcılar için önemli avantajlar sunmaktadır.

Uluslararası raporlara göre de Fas'ın iş ortamı performansı olumlu seyretmektedir. Dünya Bankası'nın Doing Business raporunun yerini alacak şekilde iş ve yatırım ortamını çok boyutlu göstergelerle analiz eden yeni "Business Ready (B-READY)" raporunda Fas, düzenleyici çerçeve, kamu hizmetleri ve operasyonel verimlilik gibi üç ana boyutta değerlendirilen 50 ekonomi arasında öne çıkmaktadır. Düzenleyici çerçeve skorunda 68,92 puan alarak orta gelirli ülke ortalamasının üstüne çıkmıştır.

Fas hükümeti, iş ortamını iyileştirmeyi ulusal yatırım stratejisinin temel ayaklarından biri olarak kabul etmiş ve 2023–2026 dönemini kapsayan bir "İş Ortamını İyileştirme Yol Haritası" başlatmıştır. Bu yol haritası, yatırımcıların ülkeye güvenini artırmak, ülkedeki bürokratik engelleri azaltmak, yatırım süreçlerini kolaylaştırmak ve özel sektör girişimlerini teşvik etmek amacıyla, kamu ve özel sektör paydaşlarının koordinasyonu ile hazırlanmıştır.

1. Sütun – Yatırım ve girişimcilik süreçlerinin iyileştirilmesi: İş kurma, yatırım başvuruları, idari prosedürler, kamu ihalelerine erişim ve e-ticaret gibi yatırım araçlarının uygulanabilirliğinin artırılması amacıyla; iş kurma süreçlerinin dijitalleştirilmesi, gerekli belgelerin sadeleştirilmesi ve alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının geliştirilmesi gibi reformlar yer almaktadır.

2. Sütun – Ulusal rekabet gücünün artırılması: Yatırım ortamının iyileştirilmesinde, üretim maliyetlerinin optimize edilmesi amacıyla; finansmana erişimin kolaylaştırılması, yenilenebilir enerjiye erişimin desteklenmesi, endüstriyel yeniden yapılandırma ve sürdürülebilir üretimin teşvik edilmesi ve verimli lojistik altyapısının geliştirilmesi gibi alanlara odaklanılmaktadır.

3. Sütun – Girişimcilik ve inovasyonun desteklenmesi: KOBİ'lerin, startup'ların ve yenilikçi girişimlerin ekonomik sisteme entegrasyonunun artırılması amacıyla; girişimci ekosistemin güçlendirilmesi, Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi, eğitim ve insan sermayesi kapasitesinin artırılması gibi önlemler yer almaktadır.

Genel olarak, Fas iş ve yatırım ortamı, stratejik konum, serbest ticaret avantajları, altyapı yatırımları ve kamu sektöründe reform iradesi gibi unsurlarla yatırımcılar için cazip bir çerçeve sunmaktadır:

- Siyasi istikrar: Fas, anayasal monarşi ile yönetilen ve siyasi istikrarını uzun süredir koruyan bir ülkedir. Kamu yönetiminde süreklilik sağlanmakta; yatırım, sanayi ve dış ticaret politikaları orta ve uzun vadeli stratejiler doğrultusunda uygulanmaktadır. Bu durum, yatırımcılar açısından öngörülebilir ve istikrarlı bir iş ortamı sunmaktadır.

- Ekonomik istikrar: Fas'ta kontrollü (yönetilen) kambiyo rejimi uygulanmaktadır. Bu rejim kapsamında Fas Dirhemi (MAD), serbest dalgalanmaya bırakılmamış olup, Bank Al-Maghrib tarafından belirlenen bir referans sepeti ve dalgalanma bandı çerçevesinde yönetilmektedir. Döviz kuru, piyasa koşullarına kısmen duyarlı olmakla birlikte, ani ve aşırı dalgalanmaların önüne geçilmesi amacıyla Merkez Bankası tarafından izlenmekte ve gerektiğinde müdahalede bulunmaktadır. Bu yapı, özellikle uzun vadeli yatırım planlaması yapan yabancı yatırımcılar açısından kur oynaklığının sınırlı olması nedeniyle avantaj sağlamaktadır.

- Stratejik Konum ve Lojistik Altyapı: Fas, Avrupa, Afrika ve Amerika pazarlarının kesişim noktasında yer almakta olup, özellikle Avrupa Birliği pazarına coğrafi yakınlığı ile öne çıkmaktadır. Tanger Med Limanı başta olmak üzere gelişmiş liman altyapısı, serbest bölgeler ve kara yolu ağları sayesinde, ihracata yönelik üretim yapan firmalar için hızlı ve düşük maliyetli lojistik imkânları sunulmaktadır.

- Serbest Ticaret Anlaşmaları Ağı: Fas'ın taraf olduğu kapsamlı serbest ticaret anlaşmaları ağı, ülkeyi ihracata yönelik yatırımlar açısından stratejik bir üretim ve dağıtım merkezi haline getirmektedir. Fas; Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA) ülkeleri ile yürürlükte bulunan anlaşmaların yanı sıra Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi'ne (AfCFTA) taraftır. Bu anlaşmalar sayesinde Fas'ta üretilen sanayi ürünleri, geniş bir coğrafyaya tercihli veya gümrük vergisiz erişim imkânı elde etmektedir.

- İşgücü ve Üretim Koşulları: 2023 yılında 15 yaş altı nüfusun oranı %26,3 olarak açıklanmış olup, bu oran %17'lik OECD ortalamasının oldukça üstündedir. Fas'ın genç ve dinamik bir nüfusu ve işgücü yapısı bulunmaktadır. Fas'ta asgari ücret düzeyi, sektöre göre farklılık göstermekle birlikte, aylık ortalama yaklaşık 300 ABD doları seviyesindedir. Bu durum, özellikle emek-yoğun tekstil ve hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren yatırımcılar açısından, üretim maliyetleri bakımından Fas'ı Türkiye ve birçok Avrupa ülkesine kıyasla rekabetçi bir konuma taşımaktadır. Sektördeki iş gücünün de tekstil özelinde el yatkınlığı olduğu bilinmektedir.

- Yatırım teşvikleri: Fas devleti tarafından belli kriterleri karşılayan yatırım projeleri için teşvik imkanı sunulmaktadır.

5.2 Fas Yatırım Teşvikleri

Fas'ta yatırım teşvikleri, 26 Ocak 2023 tarihinde kabul edilen Yeni Yatırım Şartnamesi⁶ (Charte de l'Investissement) çerçevesinde düzenlenmektedir. Söz konusu düzenleme ile amaçlanan; ülkedeki özel sektör yatırımlarının artırılması, istihdam yaratılması, bölgesel kalkınma farklarının azaltılması ve ihracata yönelik, yüksek katma değerli üretimin teşvik edilmesidir. Bu kapsamda teşvik sistemi, üç ana destek mekanizması üzerinden kurgulanmıştır.

- Ana Teşvik Mekanizması

⁶ <https://www.morocconow.com/wp-content/uploads/2023/07/Charte-ANG-06072023.pdf>

Ana Teşvik Mekanizması kapsamında, asgari 50 milyon Fas Dirhemi tutarında yatırım gerçekleştiren ve en az 50 kişiye istihdam sağlayan veya yatırım tutarı konusunda bir koşul olmaksızın en az 150 kişiye istihdam sağlayan projeler desteklenmektedir. Bu teşvikten faydalanabilmek için yatırımın azami 3 yıl içinde tamamlanması gerekmekte olup, yatırım tutarının %30'una kadar destek sağlanabilmektedir. Destek oranı; yaratılan istihdam, yatırımın gerçekleştirildiği bölge ve yerel katma değer gibi kriterler dikkate alınarak belirlenmektedir.

Fas'ta bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması hedeflenmektedir. Bu çerçevede ülke, kalkınmışlık düzeyine göre farklı bölgelere ayrılmış olup, görece daha az gelişmiş ve öncelikli kalkınma bölgelerinde yapılan yatırımlar için ilave destekler öngörülmüştür. Yatırımın gerçekleştirildiği bölgeye bağlı olarak %10 ila %15 arasında değişen oranlarda ek teşvik sağlanabilmektedir. Fas'ta bölgesel yatırım teşvikleri, Kategori A ve Kategori B olarak sınıflandırılmış olup, bazı büyük şehir ve sanayi merkezleri teşvik uygulamalarının kapsamı dışında bırakılmıştır. Kategori A bölgeleri, teşvik yoğunluğu ve öncelik düzeyi açısından en avantajlı bölgeleri oluştururken, Kategori B bölgeleri sınırlı ancak hedefli desteklerden yararlanmaktadır.

- **Stratejik Projelere Yönelik Özel Destek Mekanizması**

Ülkenin ekonomik dönüşümüne ve stratejik hedeflerine katkı sağlayan büyük ölçekli yatırımlar için “Stratejik Projelere Yönelik Özel Destek Mekanizması” yürürlüğe konulmuştur. Bu mekanizmanın koordinasyonundan Yatırım, Yakınsama ve Kamu Politikalarının Değerlendirilmesi Bakanlığı sorumlu olup, stratejik projeler için yetkili temas noktası olarak görev yapmaktadır.

Bu kapsamda, asgari 2 milyar Fas Dirhemi ve üstünde bir tutarda yatırım öngören projeler, aşağıda belirtilen kriterlerden en az birini sağlamaları halinde stratejik proje olarak değerlendirilmekte ve kurulan özel bir komisyonun değerlendirdiği oranda (%30 limiti olmaksızın), projenin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak özel yatırım teşviklerinden yararlanabilmektedir:

- Fas'ta su, enerji, gıda veya sağlık güvenliğinin sağlanmasına etkin katkı sunması,
- Doğrudan veya dolaylı olarak önemli ölçüde istihdam yaratması,
- Fas ekonomisinin bölgesel, kıtasal veya uluslararası düzeyde rekabet gücünü ve stratejik konumunu güçlendirmesi,
- Sektörel ekosistemlerin ve faaliyet alanlarının gelişimine yayılma (spillover) etkisi yaratması,
- İleri ve yenilikçi teknolojilerin geliştirilmesine ve yerelleştirilmesine önemli katkı sağlaması.

Söz konusu destek mekanizması, Fas'ın sanayi politikası ve yatırım stratejisi çerçevesinde, katma değeri yüksek, teknoloji odaklı ve istihdam yaratma potansiyeli bulunan projeleri teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle mekanizma, özellikle tekstil ve hazır giyim gibi ihracat, istihdam ve entegrasyon potansiyeli yüksek sektörlerde gerçekleştirilecek büyük ölçekli yatırımlar açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

- **Küçük ve Orta Ölçekli Yatırımlar için Teşvik Mekanizması**

Fas yatırım teşvik sisteminde yatırım tutarı 250 milyon MAD'ın altında olan projeler küçük ve orta ölçekli yatırımlar olarak değerlendirilmekte olup, bu yatırımlara ilişkin yatırım sözleşmelerinin hazırlanması, değerlendirilmesi ve onaylanması konusunda yetki Fas'ın 12 bölgesinde yer alan Bölgesel Yatırım Merkezlerine (*Centre Régional d'Investissement – CRI*) verilmiştir.

Bu düzenleme ile yatırım süreçlerinin bölgesel düzeyde değerlendirilmesi ve merkezi bürokratik süreçlerin azaltılması, idari formalitelerin sadeleştirilmesi ve yatırım kararlarının daha kısa sürede hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır.

5.3 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Açısından Değerlendirme

Tekstil ve hazır giyim sektörü, Fas sanayisinin geleneksel ve stratejik sektörleri arasında yer almakta olup, ihracata yönelik üretimde önemli bir paya sahiptir. Ülkenin Avrupa pazarına yakınlığı, kısa teslim süreleri, esnek üretim yapısı ve serbest ticaret anlaşmaları kapsamında sağlanan tercihli erişim imkânları, sektörü uluslararası yatırımcılar açısından cazip kılmaktadır.

Revize Bölgesel Konvansiyon kapsamı menşe kuralları çerçevesinde sağlanan esneklikler, Fas'ı bölgesel üretim ve tedarik zincirlerinde önemli bir konuma taşımaktadır. Bu bağlamda, Türk tekstil ve hazır giyim firmaları açısından Fas; Avrupa ve ABD pazarlarını hedefleyen ihracata yönelik üretim, bölgesel tedarik zincirlerine entegrasyon ve Afrika pazarlarına açılım açısından stratejik fırsatlar sunmaktadır.

Artan hazır giyim üretiminde yerel girdi oranını artırmayı hedefleyen Fas hükümetince de ülkede özellikle kumaş ve iplik yatırımlarının artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Kaynakça

<https://www.mcinet.gov.ma/fr/>

<https://micepp.gov.ma/en/business-climate>

<https://amdie.gov.ma/nouveau-modele-de-developpement/>

<https://www.morocconow.com/>

<https://www.casainvest.ma/>

<https://www.trademap.org/Index.aspx>

<https://www.douane.gov.ma/>